

Norges Vassdrags- og Energidirektorat
Postboks 5091 Majorstuen

0301 OSLO

Vår ref.:
18/2822-9
Løpenr.:
72782/18

Saksbehandler:
Synnøve Lode
Tlf. dir.innvalg:
77 78 81 67

Arkiv:
S82 SAKSARKIV
Deres ref.:

Dato:
22.10.2018

Innspill om viktige regionale interesser vedrørende nasjonal ramme for vindkraft på land

Bakgrunn

Olje- og energidepartementet (OED) har, med utgangspunkt i energimeldingen (Meld. St. 25 (2015-2016) kap. 15.3.2) gitt NVE i oppdrag å lede arbeidet med å lage et forslag til en nasjonal ramme for vindkraft på land. Formålet med nasjonale ramme er å peke ut de mest egnede områdene for vindkraft på land. Den nasjonale rammen skal bestå av to deler; et oppdatert kunnskapsgrunnlag om virkninger av vindkraft og kart med utpeking av de mest egnede områdene for vindkraft.

NVE arrangerte en informasjonsdag om prosjektet 5. juni d.å. på Gardermoen, der Troms fylkeskommune også var representert. I tillegg til at det ble informert om bakgrunnen for prosjektet, metode og status, ble også 43 analyseområder presentert. Ut fra videre arealanalyse av disse skal man komme frem til de mest egnede områdene for vindkraft.

Det vises til brev av 08.06.18 der Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) inviterer kommuner, fylkeskommuner og fylkesmannsembeter til å gi innspill om viktige regionale interesser vedrørende nasjonal ramme for vindkraft på land. Innspillene er ment å være faglig informasjon av overordnet karakter. Opprinnelig frist for å komme med innspill var satt til 20. september, men ble, på grunnlag av anmodning om utsatt frist fra sentrale miljø- og friluftsforskningsorganisasjoner, utsatt til 20.10.18.

Det er planavdelingen hos stabssjefen som koordinerer uttalelsene på vegne av fagetatene i fylkeskommunen.

Generelt

Troms fylkeskommune vil i hovedsak spille inn faglig informasjon knyttet til friluftsliv, landskap og kulturminner i denne innspillsrunden.

NVE beskriver i sin metode at for å komme frem til analysearealer er det nødvendig å begrense analysearealene ved å ekskludere områder fra videreanalyse. NVE gjør dette i to steg. Først ekskluderes åpenbart uaktuelle områder, gjennom det NVE beskriver som «harde

---

Besøksadresse

Strandveien 13

Postadresse

Postboks 6600, 9296 TROMSØ

Telefon

77 78 80 00

Epost mottak

postmottak@tromsfylke.no

Bankgiro

4700 04 00064

Internettadresse

www.tromsfylke.no

Org.nr.

864870732

eksklusjoner». Harde eksklusjoner vil si *eksklusjon av arealer som er uaktuelle for vindkraftutbygging på grunn av teknisk/økonomiske forhold, eller på grunn av at arealene er formelt vernet eller tilsvarende*. I neste steg gjennomføres det er vurdering av kriterier for «myke eksklusjoner». Myke eksklusjoner vil si *eksklusjon av arealer der virkninger for én enkeltinteresse i mange tilfeller tilsier at det ikke bør bygges vindkraftverk*.

Troms fylkeskommune ser av beskrivelsen av innholdet i harde og myke eksklusjoner at begrunnelsen for å karakterisere fredete kulturminner og kulturmiljøer som myke, er at de er så små i areal, til tross for erkjennelsen av at de er av nasjonal verdi. Troms fylkeskommune kan ikke se at størrelsen på fredete områder er noe kriterium for å ta dem ut av den øvrige samlingen av harde eksklusjoner. Nasjonal verdi og status som fredet gir kulturminnene like stort vern som øvrige harde eksklusjoner. Troms fylkeskommune ber om at dette rettes opp i det videre arbeidet med den nasjonale rammen. Alle kjente fredete kulturminner og kulturminneområder finnes tilgjengelig i den nasjonale databasen Askeladden.

Troms fylkeskommune stiller spørsmål om hvorfor viktige og svært viktige friluftsområder, særlig av regional verdi, ikke er tatt med i myke eksklusjoner. De er heller ikke nevnt blant eksklusjonskriterier/temaer som er vurdert for myk eksklusjon, men som ikke tatt med. Definisjonen på myke eksklusjoner er «eksklusjon av arealer der virkninger for en enkeltinteresse i mange tilfeller tilsier at det ikke bør bygges vindkraftverk». Troms fylkeskommune mener friluftinteressene i regionalt viktige friluftsområder er av en slik karakter. Oppdatering av kunnskapsgrunnlaget og hensynet til friluftinteressene / -områdene bør vektlegges i det videre arbeidet.

Troms fylkeskommune ber også om at vedtak i tidligere kraftsaker hensyntas, da områdene allerede er vurdert som viktige og verdifulle, at det vil overgå samfunnsnyttene ved en eventuell kraftutbygging. På denne måten kan man utelukke store områder.

Troms fylkeskommune vil påpeke at det i mange sammenhenger er samsvar mellom tur og næringsområder. Mange turruter i Troms blir også brukt i reiselivssammenheng, eksempelvis turer med guiding som er en voksende næring i Troms.

Friluftsliv

Faggrunnlaget for friluftsliv beskriver godt de mange positive sidene ved utøvelsen av friluftsliv. Det belyser også at et mangfold av egnede arealer er en forutsetning for å skape aktivitet, alt fra 100-metersskoger til større sammenhengende områder med urørt preg. Det er særlig de sistnevnte områdene som går igjen i de seks analyseområdene for Troms. I verdikartleggingen av friluftsområder sammenfaller disse ofte med områdetypen «store turområder med eller uten tilrettelegging». Det trekkes fram i faggrunnlaget at Nord-Norge har særlig mange av de store turområdene uten tilrettelegging. Troms fylkeskommune spør da om vi har et ekstra ansvar for å ivareta disse områdene. NVE og Miljødirektoratet må se på den samlede belastningen denne områdetypen har i landet og bør tillegge områdetypen stor vekt i sitt videre arbeid.

I faggrunnlaget gjøres det noen betraktninger om at infrastrukturinngrep i form av bygging av veier i naturen gir økt tilgjengelighet for personer med begrenset bevegelighet. Troms fylkeskommune vil poengtere at vi har gode rutiner og ordninger for å tilrettelegge for personer med nedsatt funksjonsevne eller som på annet vis har begrensninger med å ta i bruk naturen. Fylkeskommunen opplever at preferansene som regel er mindre turveier framfor store veier med stiv linjeføring som følge av en vindkraftutbygging.

Kunnskapsgrunnlag

I fagrapporten for friluftsliv trekkes følgende temadata fram som nyttige:

Kartlegging og verdisetting av friluftsområder, tur- og friluftsruter fra Kartverket, statlig sikra friluftslivsområder fra Miljødirektoratet, arealplaner og planregistre, registrering av universell utforming av uteområder, 100-metersbeltet og potensielt tilgjengelig strandsoneareal for friluftsliv.

Troms fylkeskommune støtter fullt opp om at dette kunnskapsgrunnlaget benyttes i det videre arbeidet med å begrense analysearealene. I tillegg ønsker vi å trekke fram noen flere momenter som vil styrke kunnskapsgrunnlaget. Vedtak i tidligere kraftsaker er relevante, da store områder kan utelukkes med bakgrunn i at landskaps, friluftsliv- og naturmangfoldverdiene allerede er vurdert som så høye at det overgår samfunnsnyttene ved en eventuell kraftutbygging. Videre må påvirkning på friluftslivsområder i sjø vurderes særskilt, da friluftskartleggingene i Troms i liten grad inkluderer disse friluftslivsområdene. I sammenheng med kystsoneplanene i Troms er det innhentet noe informasjon som vi anbefaler å gripe tak i. Vi oppfordrer også til at INON-datasettet benyttes, særlig i sammenheng med friluftsliv og landskap i store turområder med urørt preg.

I fagrappporten for friluftsliv står det at det er mulig man bør vurdere en buffer for Turistforeningenes hytter og koier samt løypenett, pilegrimsleder, gamle kongeveier og postveier i arealanalysene. Troms fylkeskommune mener dette er av stor viktighet å ivareta. Det samme gjelder adkomst/oppmarsjområdene til sammenhengende naturområder med urørt preg. De foreslåtte analyseområder i Troms inneholder flere av de nevnte områdene, blant annet Troms Turlags hytter og løypenett, hvor det bør vurderes buffersone. I tillegg til de offisielt registrerte tur- og friluftslivrutene fra kartverket, bør de resterende løypene tilknyttet Turskiltprosjektet, som enda ikke er registrert i rettikartet.no, samt sti- og løypeplaner i kommunene, inngå i kunnskapsgrunnlaget.

I Troms finnes en rekke varianter av turkassetrim som vil gi en god indikasjon på geografisk bruk, samt antall brukere. I Harstad og Tromsø finnes 10 på topp, i Midt-Troms og Ishavskysten friluftsliv sine 5 medlemskommuner benyttes Tell Tur, samt at i Nord-Troms er Ut i Nord godt etablert. Troms fylkeskommune anbefaler at dette tas med i videre vurderinger. Troms fylkeskommune forventer også at NVE og Miljødirektoratet benytter kilder som ut.no og inatur.no. På ut.no ligger løypenettene og hyttene til Troms Turlag og Harstad Turlag, samt at det på inatur.no ligger informasjon om mye brukte hytter fra blant annet Statskog, jeger- og fiskeforeninger og andre aktører.

Troms fylkeskommune mener det er særlig viktig å vurdere samlet belastning i arbeidet med den nasjonale rammen, både på nasjonalt og regionalt nivå. Selv om det ikke er bestemt et totalvolum for hvor mye vindkraft det skal legges til rette for, vil grundige vurderinger av sumvirkninger i de foreslåtte analyseområdene bli avgjørende å gjennomføre.

Kartlegging og verdisetting av friluftslivsområder er et avgjørende grunnlag for videre analyse. De fleste av Troms sine kommuner har ferdigstilt sine kartlegginger og lagt dem inn på Naturbase. Det gjenstår likevel noen kommuner som enten ikke har fått digitalisert eller gjennomført kartleggingen. Ibestad og Lenvik kommuner har ikke gjennomført kartleggingen, men Lenvik har meldt oppstart nå. Kvæfjord, Harstad, Skånland, Nordreisa, Skjervøy og Kvænangen er ferdige, men mangler digitalisering. Troms fylkeskommune vil legge ved, eventuelt ettersende, relevant kartleggingsmateriale slik at NVE og Miljødirektoratet får benyttet kunnskapen. Vi merker oss at Miljødirektoratet i dag ikke har en full oversikt over de mest verdifulle friluftslivsområdene i en nasjonal sammenheng, og oppfordrer til å investere tilstrekkelig tid i det videre arbeidet slik at disse områdene kan identifiseres og inkluderes.

Troms fylkeskommune har trukket fram noen regionalt viktige friluftslivsområder under beskrivelsen av de ulike analyseområdene, men har ikke tilstrekkelig oversikt over alle. Som et utgangspunkt kan NVE og Miljødirektoratet benytte friluftskartleggingen for å se på

områdeverdien til de viktige og svært viktige friluftsområdene opp mot kategorien «regionale og nasjonale brukere» med verdi «ganske ofte» og «ofte». Dette vil gi en indikasjon på regionalt viktige friluftsområder, selv om det ikke gir hele bildet. Vi minner om at andre viktige og svært viktige friluftsområder kan ha regional betydning selv om verdien på «regionale og nasjonale brukere» er lavere. Det finnes flere svært viktige friluftsområder av lokal betydning som vil kunne gi store konflikter knyttet til vindkraftutbygging. I tillegg vil det kunne ligge flere lokalt viktige og svært viktige friluftsområder i nærheten av hverandre som i sum er av regional betydning. Dette er momenter som NVE bør hensynta.

Troms fylkeskommune vil presisere at gjennomgangen av analyseområdene ikke er fullstendig. Det er krevende å fange opp alle aspekter og potensielle kontroversielle områder på relativt kort tid, særlig for så store geografiske områder. Vi kommer likevel med noen betraktninger knyttet til friluftsliv opp mot hvert av områdene, og trekker ut noen konkrete eksempler som kan illustrere overordnede problemstillinger og prinsipper.

Område 33

Friluftskartleggingen for dette området ligger ikke inne i Naturbase, og det er uklart i hvor stor grad viktige og svært viktige friluftsområder er hensyntatt. Troms fylkeskommune ønsker å oversende informasjon om kartleggingen slik at dette kan hensyntas i det videre analysearbeidet. Områdene langs kysten i dette området har få sammenhengende naturområder med urørt preg igjen. I retningslinjene for småkraftverk heter det at inngrepsfrihet fra fjord til fjell tillegges spesiell vekt, noe som er tilfelle i denne delen av Sør-Troms. Fylkeskommunen merker seg at et område sørvest på Bjarkøya ikke har fått noen eksklusjoner. Områdene rundt er kartlagt som viktige friluftsområder, særlig for sjøbasert friluftsliv, og landskapet er særegent. Fylkeskommunen stiller spørsmål med hvorvidt vindkraftverks påvirkning på bruken av sjøområdene er vurdert i dagens analyseområder. Kartleggingene av friluftsområder på sjø er begrenset i Troms, selv om dette bør utgjøre en viktig del av kunnskapsgrunnlaget for analyseområdene.

Kartet over analyseområdene er relativt grovt og tidvis utfordrende å tyde. Ut fra hva Troms fylkeskommune kan se virker det som at turlagshyttene til Harstad Turlag er tatt ut med myke eksklusjoner. Vi ser derimot at en del av løypenettet som ligger i store sammenhengende fjellområder med urørt preg ikke er ekskludert. Vi vil særlig trekke fram viktigheten av den merkede stien fra Harstad til Bjørnhaugen-hytta, som går gjennom et fjellområde som i dag ikke er ekskludert. Det samme gjelder deler av et svært viktig friluftsområde nord for Borkenes i Kvæfjord hvor det er etablert et omfattende løypenett for ski- og fotturer, hvor kun deler av nettverket er registrert i kartverket. Sistnevnte gjelder for flere turruter, noe NVE og Miljødirektoratet må merke seg.

Vi merker oss at det ikke er lagt inn noen eksklusjoner på Tjeldøya. Det er ikke en del av Troms fylke i dag, men vil inkluderes i nye Tjeldsund kommune sammen med Skånland fra 1.1.2020. Øya har en rekke regionalt viktige og svært viktige friluftsområder, i tillegg til en rekke svært verdifulle kulturminneområder.

Område 34

Flere av de foreløpige foreslåtte områdene berører viktige og svært viktige friluftsområder. Blant annet er Mesterbakkvatnet foreslått inkludert i Salangen, noe som er kartlagt som et viktig utfartsområde. Her er det også merkede og skiltede turruter som ligger inne i «Tur- og friluftsruter». Et eksempel fylkeskommunen ønsker å trekke frem for å belyse generelle trender i analyseområdene er Spanstind – Lapphaugen – Gressdalen. Hele området er kartlagt som et svært viktig friluftsområde i områdetypen «stort turområde med tilrettelegging». Det kommer også tydelig frem av kartleggingen at området er hyppig brukt av regionale og nasjonale brukere hele året. Området har i tillegg en viktig kulturhistorisk verdi, har merkede turløyper, samt en hytte fra Narvik JFF.

Store deler av overnevnte område har eksklusjoner, men det eksisterer likevel et området midt i det store sammenhengende friluftsområdet uten eksklusjoner. Fylkeskommunen stiller spørsmål ved denne praksisen da verdiene som er søkt å bevare gjennom ekskludering i innfallsportene til området vil bli påvirket dersom en får en eventuell utbygging midt i området. Det kan være mer hensiktsmessig å ekskludere hele det sammenhengende områder for å unngå unødige interessekonflikter som en vet vil oppstå. Dette prinsippet gjør seg gjeldene i flere av analyseområdene.

Område 35

Område 35 innebefatter mange områder som er kartlagt som viktige og svært viktige for friluftsliv. Landskapet i disse kystområdene er tett knyttet opp mot friluftsopplevelsen, samt at bruken er høy på land og vann. Svandalen på Senja er i hovedsak uten ekskluderinger, selv om det er et regionalt viktig stort turområde med tilrettelegging. Troms fylkeskommune mener det er positivt at omtrent hele yttersida av Senja er ekskludert, da dette er svært viktige områder for friluftsliv, landskap og naturbasert reiseliv.

Troms fylkeskommune ønsker å trekke fram et stort sammenhengende turområde med tilrettelegging som ligger på fastlandet rett øst for Tromsø by. Her er det et stort friluftsområde, kartlagt som svært viktig, som strekker seg helt fra Snarbyeidet i nord til Tromsdalen i sør. Området har et omfattende løypenett, har fire populære Turistforeningshytter og er mye benyttet sommer som vinter. Troms fylkeskommune spør hvilke vurderinger som ligger til grunn når dette store, bynære og svært viktige området ikke er ekskludert. Konfliktnivået knyttet til friluftsliv vil bli svært høyt i hele dette området, noe som også ble erfart da melding om planlegging av Kroken vindkraftverk kom i 2012. Det er nettopp i slike tilfeller Troms fylkeskommune mener at buffersonene som nevnes i fagrapporten for friluftsliv bør benyttes.

I analyseområdet rundt Ringvassøya og Rebbenesøya er store deler av områdene rundt Skagøysundet og Skarsfjorden utelatt eksklusjon. Troms fylkeskommune ønsker å påpeke at det her ligger flere viktige og svært viktige friluftsområder. Av regional betydning ligger et svært viktig friluftsområde som heter «Skarsfjorden – Skagøysundet – Løksfjorden», kategorisert som strandsone med tilhørende sjø og vassdrag. Området er viktig for padlere, folk i småbåter, fritidsfiskere, kystjegere m.m. Det store, tilgjengelige kystlandskapet med urørt preg er av stor verdi. Under arbeidet med kystsoneplanen i Tromsø-regionen ble flere foreslåtte oppdrettsanlegg i dette områder tatt ut grunnet hensynet til landskap og friluftsliv. NVE bør hensynta dette i sitt videre arbeid med å snevre analyseområdene. Troms fylkeskommune mener også at dette eksempelet kan belyse en generell problemstilling knyttet til hvordan verdien i og på sjø vektlegges i videre analysearbeid.

Område 36

Analyseområdet inneholder store villmarkspregede områder i Troms, hvor brorparten av arealet ikke har noen eksklusjoner. Indre Troms er kjent for sine rike friluftsmuligheter og store sammenhengende villmarksområder. Troms fylkeskommune stiller seg undrende til at noen av de mest villmarkspregede områdene, langt fra vei og infrastruktur inkluderes i analyseområdene uten eksklusjoner. Dette gjelder blant annet områdene rundt Gamas og Altevatn, som ligger midt mellom Øvre Dividal og Rohkunborri nasjonalpark. Området inneholder flere regionalt viktige og svært viktige friluftsområder. Dersom det vurderes å bygge vindkraftanlegg i disse områdene, må det bygges tilførselsveier på flere titalls kilometer som vil fragmentere noen av de største villmarksområdene i fylket. Det samme gjelder de store villmarksområdene og regionalt viktig friluftsområdene som er inkludert i Dividalen og Rostadalen. Store deler av Troms Turlag sitt løypenett, inkludert Rostahytta, ligger i dette analyseområdet. Troms fylkeskommune mener at eventuelle utbygginger her åpenbart vil medføre et høyt konfliktnivå knyttet til friluftsliv og landskap. Forsvarets båndlegging av arealer og nye rekreasjonsløyper

for snøskuter er elementer fra dette analyseområdet som må inngå i kunnskapsgrunnlaget knyttet til samlet belastning, og som har overføringsverdi til de andre analyseområdene.

Område 37

Med unntak av Storfjord og Kåfjord kommuner, er ikke verdikartleggingene for friluftsliv digitalisert for arealene i dette analyseområdet. Kåfjord kommune er i gang med en revisjon av sin kartlegging. Troms fylkeskommune er kjent med at verdikartleggingen er gjennomført i Nordreisa, men at den ikke er digitalisert. Fylkeskommunen vil framskaffe kartleggingsresultatene slik at de kan benyttes i det videre analysearbeidet. Analyseområdene har mange store urørte områder. Løypenettet til Troms Turlag berøres i noe grad, blant annet mellom Goldahytta og E6. Kåfjordvidda er et stort turområde uten tilrettelegging med C-verdi. Det er et stort sammenhengende villmarkspreget område som har stor verdi for å knytte sammen de viktige og svært viktige friluftsområdene i Skibotndalen, Kåfjorddalen og Reisadalen.

Hele Skibotndalen er i hovedsak kartlagt som viktige friluftsområder, med brorparten som regionalt viktig. Friluftsområdene vest for Skibotndalen er i stor grad registrert med C-verdi. Likevel er det verdt å merke seg det store engasjementet som ble generert av både natur- og friluftsansjoner, reiseliv, lokalbefolkninga og reindrifta i anledning konsesjonssøknaden på Rieppi kraftverk. Konsesjonssøknaden ble avslått 10.11.2015 av NVE med hovedargumentasjon i konsekvensene for reindrifta, men også virkningene for landskap, friluftsliv, reiseliv og fugl. Dette bør inngå som kunnskapsgrunnlag i det videre arbeidet. NVE bør vektlegge sumvirkninger for friluftsliv og landskap. Særlig viktig er dette i nærheten av områder som har etablert vindkraftanlegg fra før, slik som på Vannøya. Ytre deler av Arnøya, i analyseområde 37, må sees i sammenheng med anlegget på Vannøya.

Område 38

Troms fylkeskommune kommenterer i første omgang arealene tilknyttet Troms fylke i dette innspillet. Ferdigstillingen av friluftskartleggingen i Kvænangen kommune gjenstår. Troms fylkeskommune vil videreformidle det som foreligger for øyeblikket. Området består av store sammenhengende områder med urørt preg uten eksklusjoner, med unntak av områdene langs kysten og verneområdene. Flere av disse er viktige og svært viktige friluftsområder. Deler av området er preget av kraftutbygging knyttet til Kvænangen kraftverk som nå er under revisjonsprosess.

Kulturminner og landskap

NVE har fått utarbeidet bakgrunnsdokumenter som beskriver temaene kulturminner og landskap på generell basis og forklarer sektormyndighetenes rolle innenfor disse områdene. Dette er derfor ikke beskrevet her.

Troms fylkeskommune har et begrenset kunnskapsgrunnlag hva gjelder landskap. I motsetning til friluftskartleggingen er det i liten grad gjennomført en kartlegging og verdivurdering av landskap, ut over kulturlandskap og knyttet til enkeltstående konsekvensutredninger.

I 2012 ble det i regi av fylkesmannen i Troms og Troms fylkeskommune gjennomført et pilotprosjekt med utprøving av metode for kartlegging og verdivurdering av landskap i Lyngen og Nordreisa kommuner. Miljøfaglig Utredning utførte oppdraget i Lyngen kommune og 70°N arkitektur i Nordreisa kommune. Resultatene kan benyttes for å gi en indikasjon på verdien av landskapet i disse kommunene. Likevel bør resultatene sees i lys av tilbakemeldingene som er kommet gjennom evalueringene av «Veileder – Metode for landskapsanalyse i kommuneplan» som ble benyttet i de to prosjektene. Begge konkluderer med at den Europeiske landskapskonvensjonen har en god intensjon med å åpne opp for en kompleks og flytende forståelse av landskap, men at veilederen blir for enkel da den ikke klarer å fange opp kompleksiteten som landskapskonvensjonen beskriver.

Med et begrenset kunnskapsgrunnlag for Troms, stiller fylkeskommunen spørsmål ved hvordan de komplekse landskapsverdiene skal ivaretas i det videre analysearbeidet, og hvordan verdien i et mangfoldig spekter av landskap i Troms skal ivaretas. Landskap og friluftsliv henger tett sammen og må vurderes i lys av hverandre. Troms fylkeskommune minner om at føre var prinsippet gjøres gjeldende når kunnskapsgrunnlaget er begrenset.

I Troms er det ikke gjort noen evaluering av kulturminner og landskap i en sammenheng som kan danne utgangspunkt for dette innspillet. Uttalelsen må derfor bli av mer generell karakter.

Automatisk fredete kulturminner

Det har bodd folk i Troms siden slutten av siste istid, for rundt 12 000 år siden. Allerede da ble det etablert faste boplasser og et system av ulike aktivitets- og fangstplasser. I løpet av tusenårene frem mot vår tid ble boplassene flere og større. I Nord-Norge er vi i en unik situasjon der svært mange av boplassene er bevart med tydelige tufter etter hus, både fra steinalderen og fra jernalderen (første tusenåret etter Kr.f.). Bosetningssporene fra middelalderen viser seg på en annen måte i de store gårdshaugene, som også er en særlig nordnorsk kulturminnetype.

I tillegg til tufter etter hus og gårdshauger med mektige kulturlag finner vi gravene fra yngre steinalder og jernalder og av og til også kirkegårder fra middelalderen. I Nord-Norge ser det ut til at skikken til dels har vært å legge gravene i utmark langsmed leia. Dermed er også mange av disse gravene bevart, i motsetning til graver i innmark som gjerne er fjernet i tidens løp. Likevel kan rester av graver fortsatt finnes under pløyselaget i mange innmarksområder i Troms, og undersøkelser som er gjort siden 1990-tallet har fått frem en rekke spor etter gammel gårdsbosetting under dagens innmarksområder. Vi ser at det har vært en kontinuerlig bosetting langs kysten av Troms gjennom tolv tusen år, selv om lokaliseringen av bostedene skifter noe avhengig av klima, landhevning og ressurstilgang i løpet av denne lange perioden. De siste to-tre tusen årene er også reindriften med å prege landskapet. Det er intensiv beiting, både av rein og til dels av sau, sammen med omfattende utnyttelse av tømmer både til hus, båter og ved/kull, som har skapt det landskapsbildet vi ser i dag, både i lavlandet og på fjellet. Vegetasjonshistorie er dermed også en viktig nøkkel til å forstå historien til Troms.

Det var ikke tilfeldig hvor folk slo seg ned. I tillegg til ressursene i havet og på land, spilte både mikro- og makrolandskapet en viktig rolle. Det måtte for eksempel være landingsforhold for båt, tilgang til dalganger med skogvirke og beitemuligheter, mulighet for slått i lier og på myrer, en viss beskyttelse mot de verste stormene, etter hvert tilgang til lunere områder der det kunne dyrkes korn, tilgang til fjellområder for jakt og områder der ferdsel kunne skje på land over store avstander. Gjennom hele den lange fortiden utnyttet folkene i Troms ressursene både til havs, på øyene, i lavlandet og til fjells, og vi ser av gjenstandene de la etter seg at det var utstrakt kontakt mot nord, sør og øst, etter hvert også over havet mot vest.

For å kunne oppleve og forstå vår fortid er det derfor ikke bare de enkelte hustuftene eller gravrøysene som har betydning. Landskapet som kulturminnene finnes i gir minst like mye informasjon som de enkelte objektene. Denne erkjennelsen har preget de endringene som er kommet i lovverket de siste 50 årene. Fra 1978 ble kulturminneloven utvidet til en langt mer kulturhistorisk riktig vernelov, der alle typer spor etter menneskelig virksomhet i utgangspunktet regnes som verdifulle, selv om det ikke er en nasjonal oppgave å ta vare på alt. I 1992 kom endringer i loven som dreide den mer mot helheter og sammenheng, og siden det har myndighetene i stadig større grad vært opptatt av hvordan landskap og mennesker spiller sammen gjennom historien. Vi har blant annet fått opprettet en rekke utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL) over hele landet. Troms har to slike landskap – Skardalen i Kåfjord og Skallan – Rå i Kvæfjord. Slike landskap gir oss opplevelser og kunnskap, og er å regne som utstillingsområder for hvordan menneskers virksomhet preger landskapet i et fruktbart samspill gjennom lang tid. I senere tid har Klima- og miljødepartementet bedt Riksantikvaren velge ut et sett kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA) i hvert fylke. Dette arbeidet er i

ferd med å ferdigstilles i Troms, og her er 15 landskap valgt ut. Utredningen er i ferd med å slutføres, slik at kart over landskapene foreløpig ikke finnes i en offisiell trykt versjon, men Riksantikvaren leverer en oversikt over utvalget i sitt innspill til NVE.

Det meste av arkeologiske registreringer i Troms er gjort langs kysten. Registreringene er i stor grad et resultat av arbeidet som ble gjort for Økonomisk kartverk i siste halvdel av 1900-tallet. Dette var et arbeid som av økonomiske grunner ble begrenset til områder som kommunene den gang mente at det var press på. I distriktsfylker – slik som Troms – med få byer og tettsteder, var mesteparten av arealene såkalte LNF-områder (landbruk, natur og friluft) der det var lite press i denne perioden. Store arealer ble dermed ikke undersøkt.

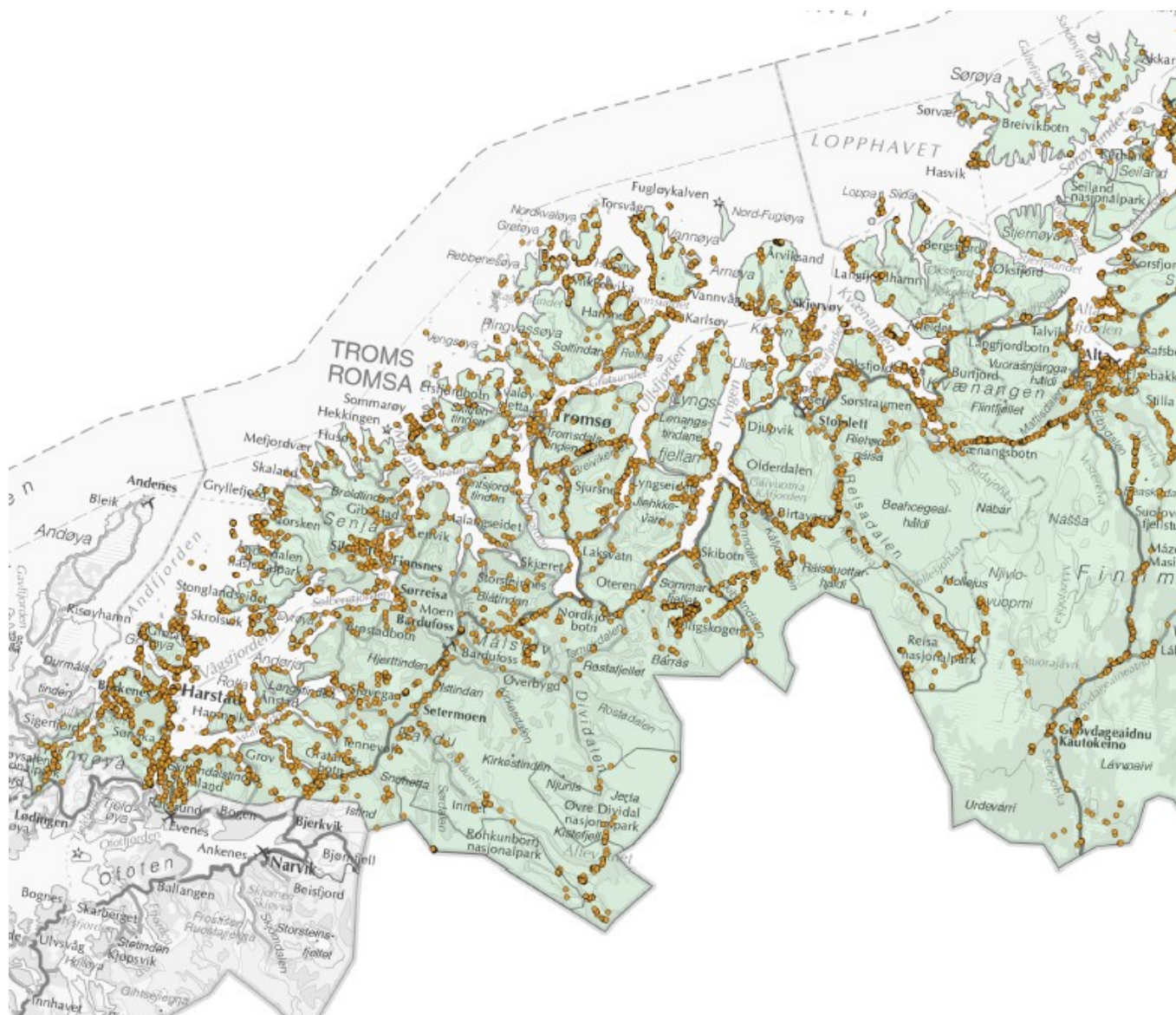
Samtidig som ØK-registreringene foregikk, var det også et landsomfattende registreringsarbeid knyttet til prosjektet 10 års vernede vassdrag. Her konsentrerte man seg om vannveier i innlandet, men også her ble bare enkelte utvalgte vassdrag undersøkt, og da ofte bare som smale korridorer knytte til utbyggingsalternativer.

Gjennom forvaltningsundersøkelser i nyere tid er det registrert flere kulturminner, både innenfor de tidligere undersøkte områdene, og i nye områder. Det er imidlertid langt igjen til alle aktuelle arealer i Troms er undersøkt, og alle større, nye tiltak må derfor vurderes særskilt. Dette vil også være tilfelle for eventuelle konkrete vindparkplaner.

I de senere år er det som resultat av klimaendringene satt fokus på spor etter tidligere menneskelig virksomhet i høyfjellet. Også i Troms viser det seg å ligge fangstanlegg i fjellene, og vi ser at potensialet for arkeologiske funn i fjellområdene er mye større enn vi har trodd til nå. I tillegg er den samiske historien synliggjort i lovverket på en helt annen måte enn det som var tilfellet tidligere, ved at alle samiske kulturminner eldre enn 1917 er automatisk fredet. Det betyr at mengden av kulturminner i innlandet er stor, og at stadig nye kulturminner blir kjent ettersom nye områder blir undersøkt.

Alle kjente automatisk fredete kulturminner skal være registrert i den landsomfattende databasen Askeladden.

Registrerte lokaliteter med automatisk fredete kulturminner i Troms

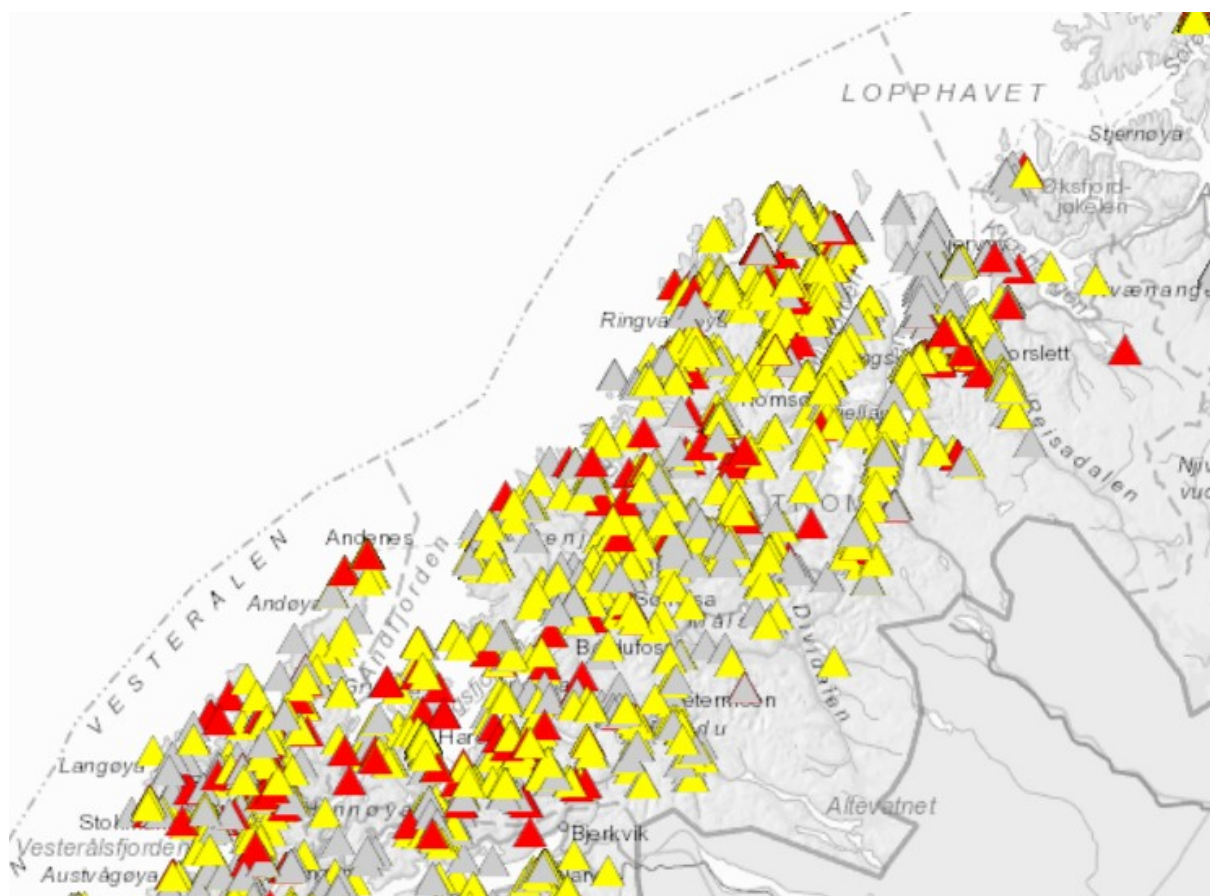
Kart: Finnmark fylkeskommune

Vi ser av kartet at tettheten er stor langs kysten, men også innlandet har mange registreringer. Grundigere undersøkelser i innlandet, også på fjellet, vil med stor sikkerhet fylle ut dette bildet med mange flere kulturminneområder.

Nyere tids kulturminner

Eldre bygninger fra før 1900 (noen steder også fra før 1940) skal være registrert i det såkalte SEFRAK-registeret. Selv om mange av bygningene i Nord-Troms ble brent under andre verdenskrig, finnes det også der en rekke eldre bygninger med stor verneverdi. Men på samme måte som Askeladden er mangelfull, var det også en rekke svakheter ved SEFRAK-registreringen. Blant annet oppdages det stadig eldre bygninger som ikke er registrert. Registeret har heller ingen kvalitativ vurdering knyttet til verneverdi, slik at en bygnings eventuelle antikvariske verdi må vurderes i hvert enkelt tilfelle.

Kart over registrerte SEFRAK-bygninger i Troms vises nedenfor. Røde trekkanter er bygninger eldre enn 1850.

Krigsminner

Store deler av Troms har spor fra andre verdenskrig og fra den kalde krigen, både langs kysten og i innlandet. Dette er viktige kulturminner som viser fylkets strategiske posisjon i internasjonal sammenheng både i krig og i fredstid. Noen av områdene med slike kulturminner har en særlig viktig og kjent historie, som kampene i Gratangsfjellene, bombingene av Tirpitz ved Tromsø og Lyngen-linjen som særlig manifesterer seg gjennom Storfjord kommune, der også NATO og vårt eget forsvar har store anlegg, eller Meløyvær fort (fredet) som var det aller nyeste og mest oppdaterte av de norske kystfortene i nord etter krigen. Ved mange av de tyske anleggene finnes dessuten rester etter fangeleirer og graver der døde fanger er gravlagt, noen ganger i massegraver. Dette er lite synlige og ofte lite kjente kulturminner, som man må være særlig oppmerksom på ved planlegging av nye tiltak.

Områdene med krigs- og kaldkrigsminner har ikke et formelt vern etter kulturminneloven, med unntak av enkelte fredete anlegg og noen områder som er vernet gjennom kommunale kulturminneplaner, men de representerer svært viktige epoker i vår nyere historie og må tas hensyn til ved planlegging av nye tiltak og inngrep. Dette er også kulturminner som i aller høyeste grad illustrerer betydningen av å se landskap og beliggenhet i sammenheng med de enkelte objektene.

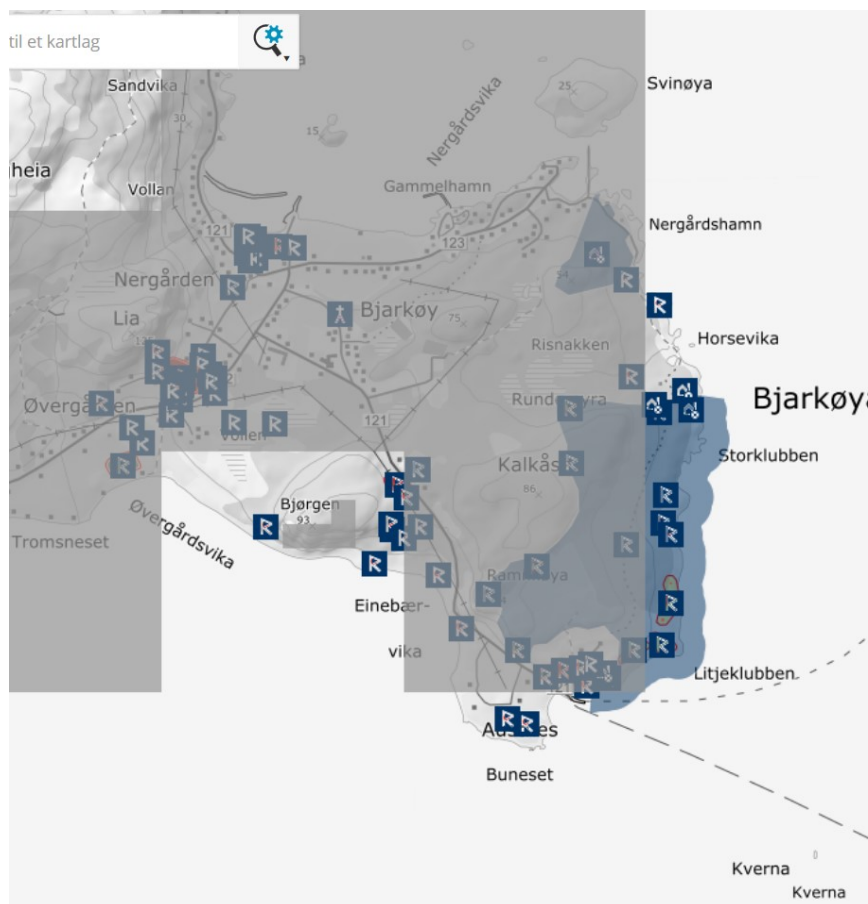
Fredete bygninger og anlegg i statlig eie

Alle de statlige sektorene har egne verneplaner der bygninger og anlegg er fredet gjennom forskrift eller vernet i ulike vernekategorier. Dette er ikke bare bygninger i tettsteder, men kan være damanlegg, broer eller andre installasjoner utenfor tettstedene. Vi har ikke noen samlet kartoversikt over disse i Troms.

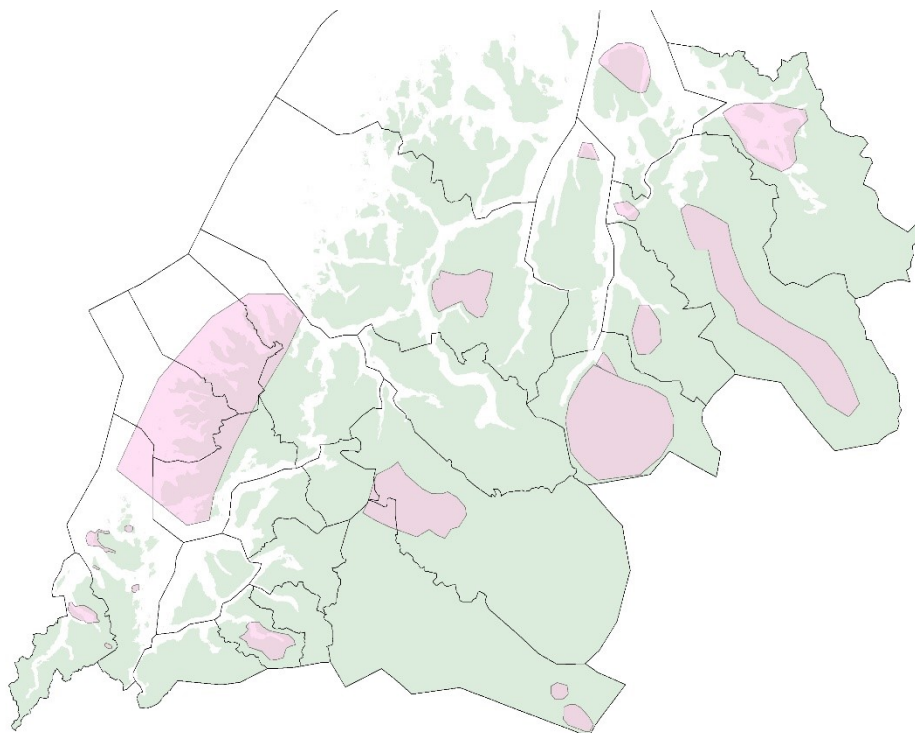
Generelt om det tilsendte kartgrunnlaget og områdene

Kulturminnene er mange, men de er små. Selv om de skal forstås i sammenheng med landskapet, er det gjerne de enkelte objektene som vises i den nasjonale kartdatabasen, og dermed blir områdene så små at de er vanskelige å få vist uten digitale kart der man kan zoome seg inn i detaljene. En full gjennomgang av eventuelle kulturminnekonflikter sett i forhold til de store områdene Troms fylkeskommune skal uttale seg om, lar seg ikke gjøre i denne sammenhengen. Imidlertid ser man allerede nå at de myke og harde eksklusjonene ikke får med seg alle opplysninger om fredete kulturminneområder. Et godt eksempel er fra Bjarkøy i Harstad kommune, der det ikke vises noen harde eksklusjoner, og der området med myke eksklusjoner ikke dekker aktuelle kulturminneområder. Langs østsiden av Bjarkøya finnes et stort område som er fredet etter kulturminnelovens §19 – områdefredning – rundt en rekke automatisk fredete kulturminner. Dette burde vært vist som en hard eksklusjon. På samme måte finnes et større fredet område rundt kaldkrigsanlegget Meløyvær fort ytterst i samme kommune. Dette skulle også ha vært vist som en hard eksklusjon. Det er tydelig at eksklusjonsområdene er satt sjablonmessig og ikke får med seg de faktiske forholdene. Dette er gode eksempler på at kulturminneforvaltningen må inn på et helt annet detaljnivå for å kunne gi reelle tilbakemeldinger til planlagte nye tiltak.

Riksantikvarens register over kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse i Troms (KULA) er under slutføring. Disse områdene vises ikke i Askeladden i dag, men er viktige hard-eksklusjonsområder som må tas hensyn til. Kulalandskapene ligger i mange tilfeller i områder med myke eksklusjoner, men dette er nasjonalt verdifulle områder der også fjernvirkninger av vindkraftverk vil redusere opplevelsesverdien i stor grad. Dette gjelder også de to utvalgte kulturlandskapene i landbruket i kommunene Kvæfjord og Kåfjord.

Fredet område, samt fredete enkeltobjekter på del av Bjarkøy, Harstad kommune vises med blått, mye eksklusjoner i grått.

Foreslåtte KULA-områder i Troms, fra høringsutkastet

Konklusjon

De automatisk fredete kulturminnene – det vil si kulturminner av nasjonal verdi – befinner seg i stor grad langs hele kysten av fylket. Dette er både samiske kulturminner og øvrige kulturminner fra perioden fra istidens slutt til 1537, eller til 1917 for de samiske kulturminnene. I tillegg kommer alle de vedtaks- eller forskriftsfredete anleggene, som til dels kan dekke relativt store arealer. Store områder i distriktene (LNFR-områder) er ikke undersøkt, men potensialet er høyt. Innlandet og fjellområdene er lite undersøkt, men ut fra det vi vet i dag er potensialet stort selv på høyfjellet. Troms er også et fylke med stor militærstrategisk betydning, både under andre verdenskrig, under den kalde krigen og i dag. Dette gjenspeiles i de mange militære kulturminnene som finnes både langs kysten og i innlandet og på høyfjellet. Bare et fåtall av disse er kartlagt og vernevurdert.

Troms er et fylke som har mye tilgjengelig areal, med dalganger og fjellområder som åpner for ferdsel på tvers over landegrensene og en kyst der ressurstilgangen alltid har vært god nok for bosetting. Her er det spor etter både boplasser, generell ferdsel, jakt og fangst, høsting og beite, krig og forsvar og ulike andre enkeltaktiviteter de fleste steder. Dersom vi skal vurdere hvilke områder som kan bygges ut med store industrianlegg som vindparker, må vi derfor gjennomføre en mer detaljert faglig analyse av aktuelle områder. I tillegg til de enkelte kulturminneobjektene må også det tilhørende landskapsrommet vurderes. Slike analyser er blitt gjort i noen fylker, for eksempel Finnmark og Rogaland, men ikke i Troms.

Friluftsliv og kulturminneopplevelser henger ofte sammen. Mange av turløypene går gjennom områder med viktige kulturminner. Den voksende reiselivsnæringen i Troms benytter seg av dette, som for eksempel Lapphaugen turiststasjon i Lavangen som har vandringer i krigshistorisk landskap som ett av sine tilbud. Et annet eksempel er det store prosjektet Fotefar mot nord, der ett kulturminne i hver kommune er tilrettelagt. Mange av Fotefarstedene er også turløyper, der opplevelsen av landskap og historie er tett sammenkoblet.

Eksempel fra hjemmesiden til Lapphaugen turiststasjon

<p>Ridetur til fjells</p> <p>Les mer »</p>	<p>Krigshistorisk landskap</p> <p>Les mer »</p>
<p>Vandring</p> <p>Les mer »</p>	<p>Ski</p> <p>Les mer »</p>

Eksempel på kulturminner i høyfjellet – registrering av jaktleger

For å få et riktigere materiale å arbeide ut fra, må NVE aller først korrigere sine kart med all tilgjengelig kunnskap om fredete kulturminner fra databasen Askeladden og nasjonalt utvalgte kulturlandskap (UKL og KULA). Områdene der disse kulturminnene og landskapene finnes, må som utgangspunkt få status *Harde eksklusjoner*.

Avslutning

Troms fylkeskommune ønsker NVE lykke til i arbeidet med den videre analysen av arealene.

Med vennlig hilsen

Stine Larsen Loso
ass. stabssjef

Synnøve Lode
spesialrådgiver

Dette dokumentet er godkjent elektronisk og krever ikke signatur.

Kopi: